

PRAVO NA ABORTUS I MANIPULACIJE TIM PRAVOM*

Merima Omeragić

Prema globalnoj studiji spolnog disbalansa utvrđeno je da svijetu nedostaje 23 miliona djevojčica beba, a kao direktna posljedica selektivnih abortusa (2019.).

Važnost dokumentovanja abortusa i feticida u svjetlu ženskih pitanja

Mračni, sržno patrijarhalni, običaj ruralne kulture u kome djevojčica/žena prisilno preuzima na sebe rodnu, dakle, društvenu ulogu velikog muškarca, kako bi se ispunio nametnuti zahtjev stuba porodice, mlioca i voditelja plemena i roda, poznat pod terminološkom odrednicom *virđžina*, karakterističan je za unutrašnja područja Crne Gore, Albanije i Kosova. Prefinjena kontrola prirode i ženskog entiteta tijela i subjekta odvijala se stoljećima na jedini dostupan način svojstven tradicionalnim obrascima porodice za re/kreacijom muškog potomka. Na zahtjev *glave* porodice, kako bi se ispoštovale norme društvene zajednice, zadovoljio bog, odobrovoljila magijska natprirodna bića i stekla njihova naklonost – žensko dijete se odgojem socijaliziralo kao muško. Brilljantnu ilustraciju pomenutom začudnom svijetu isprepletenih muškocentričnih, vjerskih (religijskih) i sujevjernih

* Crnogorska neprirodna spolna selekcija fetusa na razmeđu, problem analitično posmatran preko filma *Neželjene ćerke Crne Gore* iz 2017. autorice Ive Parađanin i rediteljke Maše Nešković

modusa življenja, čini (fiktionalno) dokumentovanje fenomena, sažeto u Timotijev govor kćeri 'Stevanu' u kultnom filmu *Virdžina* (1991.) reditelja i scenariste Srđana Karanovića: "Nije sve to sine, zato što mi to 'očemo. Sve to 'oće bog. A đekad i vještice...Od tebe i mene sine, od muška zavisi, da li će prema nama biti dobri il' zli, da li će davati il' uzimati." Fenomen virdžine samo je jedan u nizu javno poznatih, brutalnih mehanizama koji su preteče savremenim načinima kontrolisanja i obračuna sa ženama, a koji se iznova usavršavaju u prijetećoj moći. Težnja savremenih porodica za takozvanim potpunim ostvarenjem – rođenjem muškog nasljednika u Crnoj Gori, kao uostalom i u brojnim zemljama širom svijeta, u odnosu na karakter zajednice i društvene zakonitosti kojima se uređuje porodica, refleksija je pervertiranog i nasilnog, mizoginog društvenog ustrojstva. U tom poretku i "embriocentričnom društvu"¹ žena je subordinirana i svedena na reproduktivnu funkciju i potencijale njenog tijela. Sociološke manipulacije i potrebe za intervencijom i prepravkom biološkog, usavršena medicinska tehnologija u nekim krajevima svijeta; vradžbine, sujevjerja i radikalna religija u drugim, pitanje su potrebe da se ostvare protivprirodne težnje i brutalno održi poredak koji ubrzano, perfidno i sa sigurnošću marginalizira, potčinjava, kolonizira žensko tijelo, svodeći ga na reproduktivnu funkciju s neizvjesnim ishodima po zdravlje i opstanak golog života žene.

Angažirani igrani, a posebno dokumentarni film figurira u dimenziji svoje političke nužnosti da se prokaže, ispriča, potvrdi ili argumentuje neka epistemološka istina. U feminističkom pokretu dokumentarni, ali i svi drugi filmovi s ovim predznakom, često putem političke estetike "(...) sa svojim navodnim nadmoćnim držanjem za istinu i transparentnost, čini se, obezbjeđuju idealnu tačku otpora pogrešno percipiranoj reprezentaciji 'stvarnih' žena u dominantnoj narativnoj kinematografiji".² Stremeći ka smislenoj i jasnoj naraciji, duboko utemeljeni u zaokruženoj i poentiranoj priči, dokumentarni filmovi sa specifičnim temama, još od početaka ovog žanra, sedamdesetih godina 20. stoljeća, tretiraju ženske (i univerzalno ljudske) priče poput događaja

- 1 Solar, Maja (2017.), *Život u embriocentričnom društvu i njegova priključenija*. (Pristupljeno: 09. 08. 2019: <http://proletter.me/portfolio/zivot-u-embriocentricnom-drustvu-i-njegova-prikljucenij/>)
- 2 Warren, Shilyh J. (2010.), *Real Politics and Feminist Documentaries: Re-Visioning Seventies Film Feminisms*. Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Department of Literature in the Graduate School of Duke University

iz ženske istorije, klasne borbe, rasne diskriminacije, femicida ili užeg života žene: braka, kućanskih/neplaćenih poslova, odrastanja djevojčica, potomstva i odgoja djece, ali i abortusa – putem kojih se šalje snažna poruka solidarnosti s ugnjetavanima, pruža otpor represiji, izaziva hijerarhija, te izravno apeluje na svijest gledateljki/oca. Elementi fenomenološkog pristupa obradi teme života jedne žene *virđine* i njenog rasta, razvoja i iskoraka ka pobuni u pomenutom Karanovićevom filmu (kojeg doduše ni ne treba označiti isključivo feminističkim) su sjajan reprezent angažiranog pripovijedanja u igranom filmu. U sasvim drugoj dimenziji *Virđine* tog vještog spleta fikcije i faksije (na nivou obrade fenomena), regionalno lokalizirani kulturološki konstrukt ima svrhu u detektovanju i dekodiranju prisustva najmorbidnijeg oblika zatamljivanja ženskog bića, dokidanja realizacije ženskog iskustva, cenzuriranja njenog subjektiviteta i autonomije, te uprezanja u subordiniranost pojedinke, po strogo određenim pravilima hijerarhije. Stoga, filmska obrada *virđine* kao našeg, specifičnog ženskog i humanog pitanja od izuzetne je važnosti, pogotovo ako uvijek imamo u vidu i druge patero-mizogine, partikularne fenomene o kojim tek treba progovoriti.

Filmove s jasnim ženskim predznakom ili ključem treba promatrati revizionistički kako bi se otvorio adekvatan prostor za dijalog o kulturološki *nelagodnim* činjenicama koje nas obavezuju na "angažaman prema političkom subjektu, koji teži djelovanju, kolektivizmu i slobodi" (Waren, 2010: 51). Nelagoda, sram ili bijes izazvani kolektivnom svijesti (a sama kolektivna svijest je sporna tačka svakog feminističkog promišljanja) nerijetko su pokretači "pojedincima koji su u potrazi za izmjenom konteksta u kojem žive". Efikasnu potporu nužnosti govora, promjeni načina života i društvenih uzusa u dimenzijama začudno-napadnog, pruža medij filma. Aduti s kojima računa format filma su masovna dostupnost i rasprostranjenost, edukativna smjelost, izazivanje *nelagode*, te odgovorno, ciljano i smisleno djelovanje u održavanju kontinuiteta u borbi za ženska prava. U trenucima dok svijet i regiju potresaju najstrašnije priče o ukidanju i gaženju ženskih prava, glas autorki, rediteljki, scenaristkinja i producentkinja u javnom prostoru čini se nikada nije bio jači niti konkretniji u svom napadu na hijerariju, tačnije odbrani ženskog dostojanstva i prava na autonomiju bića i tijela u totalitetu. Dokumentovanje svakog elementa i priče ženskih života idu upravo u smjeru potrebe za osvješćavanjem važnosti u prenošenju ovih problema s margina u same (epi)

centre duboko maskulinizirane moći koja je datost antropocentrične kulture. Priče o mehanizmima patrijarhalizacije društva i o pravima žena na našim prostorima su sve, samo nikako obične ili tipične. Zadnjih nekoliko godina u centru pažnje su krvavi okršaji u potrebi da se zaštiti stečeno pravo na abortus, naslijeđeno iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koja je jedna od tri prve zemlje u svijetu koja je Ustavom 1974. garantovala ženama pravo na slobodno rađanje, a 1977. legalizovala abortus (do desete nedjelje starosti ploda).³

Suštinsku *nelagodu* u diskusiji u javnom prostoru, kada je riječ o krajnje stigmatizovanom abortusu izaziva njegov napad na utvrđeni i nedodirljivi poredak života, dok se s naličja ove trajne borbe otkrivaju – potrebe žena za zadržavanjem pre/vlasti nad svojim tijelom, ostvarivanjem prava na spolnu i rodnu samodeterminaciju, te smanjenja impakta koji ostvaruje abortus u ravni psihološke i emotivne dimenzije (uljučujući i afekt žaljenja, koji je sam po sebi u ovom kontekstu duboko ženski determiniran, kojeg je inače sjajno opisala i pojasnila Judith Butler). Pitanje abortusa je umreženo i drugim, duboko ispolitizovanim pitanjima porodice (kao prizme nacije i religije koje upozoravaju i smještaju ženu u njenu propisanu ulogu). Raspolaganje vlastitim tijelom /i u partnerskom i/ili porodičnom odnosu/ nije jednostavna i podrazumijevajuća činjenica, iako nam kapitalističko-patrijarhalni diskursi nameću ideju nikad 'slobodnije' i samostalnije žene.

Kapitalističko institucionaliziranje patrijarhata pokazuje sva lica nasilja prema ženama, posebno u najvažnijem dihotomnom aspektu produktivno/neproduktivno. Sistemski kapitalizam izravno napada na prava žena, primorava ih na kompromise i pravljenje izbora, zorno ukazujući na njihov položaj ovisnosti i mjesto u svijetu. "Društveno upravljanje telima se stoga u zori kapitalizma uspostavilo i kao posebno upravljanje ženskim telima".⁴ Tako i u slučaju abortusa: pojednostavimo dehumanizirajući poredak u samo jednoj ravni – finansijski neovisna žena je privilegovana jer može novčano pokriti abortus, dok siromašne žene nisu u mogućnosti platiti medicinsku uslugu, usložnjavajući dodatno svoj socijalni status, bez uslova za podizanje i odgoj

3 Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija omogućavala izvršenje abortusa od 1951. godine.

4 Solar, Maja (2017.), *Život u embriocentričnom društvu i njegova priključenija*. (Pristupljeno: 09 . 08. 2019: <http://proletter.me/portfolio/zivot-u-embriocentricnom-drustvu-i-njegova-prikljucenij/>)

potomstva. Na ovaj jednostavni prizor može se nastaviti beskrajno dugi niz kapitalističkih društvenih zahtjeva na polju ženske reprodukcije, zdravlja i tijela uopšte.

Finansijska nesamostalnost, neobrazovanost i nesmjelost dovode žene u ovisničku poziciju internalizovanja patrijarhata i opresije. Zbog toga imamo armije nezadovoljnih žena, koje su obeshrabrene u otvaranju prostora za ostvarivanje vlastitih prava. Promatrano u svjetlu rodne i spolne samodeterminacije i slobode izbora, u rasponu od potrebe i odluke žene da ostvari pravo na abortus, do njegova izvršenja, kao posljedice njene učaurenosti i nemoći da značajno promijeni svoj položaj, smjestio se tabu selektivnog abortusa, po kome je poznata unutrašnjost Crne Gore. Nažalost u tim područjima žena se smatra muškom svojinom koja prelazi put od oca do muža, a čiji najvažniji zadatak jeste da obezbijedi muško potomstvo kako bi se afirmirala i opstala muška plemenska linija.

Prema statističkim podacima Nacionalne akademije nauka Sjedinjenih Američkih Država, u izvještaju objavljenom u 2019. godini za period od 1970 – 2017, kojim je obuhvaćeno 90 zemalja svijeta, kad je u pitanju parametar spolnog omjera živorođenih dječaka i djevojčica, identificirano je dvanaest zemalja sa pojačanim disbalansom, među kojima su pored Jermenije, Azerbejdžana, Kine, Gruzije, Hong Konga, Indije, Republike Južne Koreje, Tajvana, Tunisa, Vijetnama, Albanija i Crna Gora. Direktna posljedica selektivnog abortusa jeste da danas svijetu nedostaje preko 23 miliona djevojčica zbog praktikovanja fetocida. Feticid ili ginocid je diskriminatorna praksa ili akt nezakonitog i namjernog prekida trudnoće u bilo kojem stadiju zbog fetusa neželjenog, ženskog spola.⁵

Iako o ovoj strašnoj pojavi, tek treba da se progovori i na globalnom nivou, prvi glasovi koji ukazuju na okrutne prakse, ali i teškoće probijanja vakuma tabua su prisutni i kod nas. Na fenomen selektivnog abortusa autorka filma Iva Parađanin i rediteljka Maša Nešković odgovorile su formom angažovanog dokumentarnog filma *Neželjene ćerke Crne Gore*. Dekonstrukcija

5 Chao, Fengqing; Gerland, Patrick; Cook, Alex R. & Alkema, Leontine (2019.), *Systematic assessment of the sex ratio at birth for all countries and estimation of national imbalances and regional reference levels*. The Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS) (Pristupljeno: 09. 09. 2019: <https://www.pnas.org/content/116/19/9303>)

praksi i specifičnosti selektivnog abortusa u Crnoj Gori treba da se razmotri na ključnom mjestu – razmeđa u ostvarenju ženskog abortivnog prava i opresivno-patrijarhalne manipulacije ovim pravom. Prvo da progovorimo o abortusu.

Prigovor: nisam zajebala, imala sam abortus

*Ne pripadaš ni Bogu, ni državi, ni meni.
Pripadaš samo sebi i nikome drugom.*

Oriana Fallaci

Prigovor na s(a)vjest *pater familiasa*, te vitalne, noseće figure androceničnog društvenog, dominirajućeg i polarizovanog poretka, modela koji i danas intenzivno, doduše u prenesenom, ali podmuklijem značenju simbolizuje i uznosi biološki oplodivajući faktor, označio bi prekretnicu u dekonstrukciji tabua vezanih za ženu, ženska prava i naposljetku autonomiju ženskog biološki nadmoćnog tijela. Iako nam takva ideja o smjeni sistema vrijednosti, dokidanja moći centralnoj figuri savremenih, a opet, duboko patrijarhalnih društava može zvučati neubjedljivo ili čak idealistički, borba žena za društvo pravednosti i sigurnosti je neophodna i neizbježna, posebno u sferi reproduktivnih prava.

Nije teško steći dojam da 21. stoljeće počinje užasno asocirati na strašnu, rizičnu, bolnu i mračnu prošlost, jer kontrolom ženskog izbora na abortus, povećaće se isključivo stepen nemoći zbog koga će žene biti prisiljene prisjećati se jezivih metoda: pletećih igala, vješalica, palica i kostiju, perja od ćurki, električnih šokova, puštanja krvi, kupanja u vreloj vodi, skakanja i fizičkih povreda stomaka, teških vježbi, jahanja, stezanja abdomena, izgladnjivanja za dvoje, uzimanja baruta, opijuma, različitih ekstrakata ulja, trava i biljaka poput otrovnog buhača ili 'običnog vratića', mandragora, velebilja, 'smrdljivog irisa' i 'korijena prostitutke', žitarica oboljelih od gljivica, čaja od lovora, čučanja iznad pare od luka, konzumiranja i umetanja luži, izbjeleživača, bijelog fosfora, otrovne ražane glavice, španske mušice, esencije, bakar sulfata, olova, zmijskog otrova, krokodilskog gnoja, zdrobljenih mrava, dlaka kamile, jaja vrane, mišijeg izmeta, ljutih papričica, pijavica... sve zarad pobacivanja

ženskog fetusa - ciljanog čedomorstva, primjene vradžbina i savjeta kako da žena dobije sina...⁶

Svjedočanstvom kapitalističkom, deemancipacijskom procesu na globalnom nivou su zatrašujuće vijesti o ugrožavanju ženskih reproduktivnih prava.⁷ Konzervativna i istinski klerikalna zaokrenutost marginalizira žene u slične smrtonosne obrasce ponašanja. Potvrda obojenosti savremenih društava su i javni protesti pro-life i religijskih grupa, ukidanje prava na abortus, zabrana kontracepcije i kontrole rađanja, manipulacija ljekarskim prizivom savjesti, obavljanje ilegalnih abortusa, rađanje iz incesta i nasilja, dječije i tinejdžersko majčinstvo, selektivni abortus (dinamikom procesa testiranja vezan, doduše nedokazano za problem oštećivanja fetusa radi složenosti postupka), kažnjavanje čedomorstva i abortusa zatvorom i, kao najstrašniji ishod - smrt žena. Uzrok pomenutom je ugrožavanje i dokidanje ženskog prava na odlučivanje o rađanju i obezbjeđivanje potomstva. Agonizirajući i znakovit je svedeni model ženskog tijela kao *crnog kontinenta*, kontrolisanog i nadziranog, prepuštenog vlasti univerzalnih, a podrazumijevano muških društvenih normi. Tumačenje modela žene koji figurira današnjicom je nemoguće bez razmatranja nedostatka svijesti (uopšteno, a i u samih žena), ekonomske neovisnosti i finansija koje idu s klasnim raslojavanjima i siro-

6 Iako tragove i zapise o ovim strašnim načinima prekidanja neželjene trudnoće nalazimo u spisima poznatih ljekara, filozofa pa i hroničara, danas su praktični savjeti za prekidanje trudnoće nešto jednostavniji, ali i dalje opasni, te većini žena dostupni putem internet pretraživača.

7 Žene danas žive u nestabilnom vremenu i u svijetu u kojem su im ugožena vitalna prava, dodatno samoosvještenje nam trebaju biti vijesti poput nedavnog slučaja jedanaestogodišnje djevojčice Lusse iz Argentine koja je bila primorana da rodi dijete nastalo kao posljedica silovanja od strane 65 godišnjeg partnera njene bake ili djevojke Belen koja je nakon što se s obilnim krvarenjem prijavila u bolnicu, optužena za ubistvo vlastitog fetusa, te proglašena krivom i osuđena na osam godina zatvora. Sudenje, služenje ili izdržavanje kazne zbog izvršenja ili pokušaja abortusa je rasprostranjeno širom zemalja Centralne i Latinske Amerike, poput El Salvadora, Nikaragve ili Ekvadora. Nadzor nad tijelom žene je prisutan u takozvanim demokratijama, poput Sjedinjenih Američkih Država, gdje je u porastu negacija prava ženi na abortus i kao direktna posljedica samo-izazvani abortusi posebice u konzervativnijim i republikanskim državama. S druge strane, u Sjedinjenim Američkim Državama žene služe kazne zbog toga što su osuđene za ubistvo svog fetusa, tj. za namjerno izazvani abortus. Poseban i ekstreman fenomen predstavlja i novi distopijski pokret koji se odnosi na sahranu fetusa, čime se u SAD-u nameće ideološko očuvanje takozvanog "dostojanstva nerođene djece". U moralizatorskom tonu i ozakonjenjem takve procedure, odvija se dvostruki napad na žene: finansijski (sahrana fetusa podrazumijeva trošak od nekoliko hiljada dolara), kao i traumatski, usljed stravičnih psiholoških i emotivnih posljedica prolaskom kroz proces žaljenja i oplakivanja kao kod stvarne smrti srodnika. Tenedencije dokidanja prava ženama na abortus su prisutne i u nizu zemalja poput Mađarske, Poljske, Hrvatske...

maštvom, bojom kože, obrazovanjem, te potčinjavanjem tijela. Tijelo žene je potčinjeno prokreativnoj svrhi koju propagira religija (prednosti koju mono-teistički muški bog daje rođenju muškog djeteta nad ženskim) u kojoj uporište nalaze i politike nacionalizma.⁸

Da se vratimo ulozi svjedočenja i poetici dokumentarnog filma. Čemu važnost pomenutog u shvatanju ženskih pitanja? Odgovor na ovo pitanje daće nam sam dokumentarni film. *Speak out: I Had an Abortion* (2005.) film rediteljke Gillian Aldrich i producentkinje Jennifer Baumgardner koji je zasigurno jedan od najznačajnijih filmova o abortusu koji možemo i trebamo pogledati. Mreža svjedočanstava žena različitih godina, rase, religijskog opredjeljenja, čini od ovog filma savršen narativni sklop koji ostavlja bez daha. Bolne lične ispovijesti dokumentuju se ne samo kroz hronološki raspon i uslove izvršenih abortusa od 1936. do 2003., nego i kroz savršen smisao za upotrebu različitih vizuelnih materijala i elemenata poput porodičnih fotografija, video snimaka, te fakata kojima se potvrđuje povijest feminističkog pokreta za oslobođenje žena.

Sjajan ideološki kontrast sačinjavaju i snimci protesta različitih pro-life grupa i grupa protiv abortusa. *Speak out: I Had an Abortion* je film koji bi trebala pogledati svaka žena, zastati i razmisliti o svom tijelu, položaju i ulozi u društvu i o svojim pravima. Film rediteljke Aldrich poznat je po ulozi i svjedočenju jedne od vodećih radikalnih feministkinja, simbola američkog pokreta za oslobođenje. Gloria Steinem je svjetska intelektuala, čiji rad se u zadnja dva desetljeća ogleda kroz zagovaranje ženske vidljivosti i moći u medijima. Svoju intimnu priču o abortusu poentirala je rečenicom koja snažno argumentira i afirmira upravo suštinski doprinos dokumentarnog filma o ovom⁹ partikularnom ženskom iskustvu kako bi se, u nikada do kraja izbornom javnom prostoru, konačno i bez prestanka izgovarala: "Istina o tome šta

8 Uporedi web stranicu Centra za reproduktivna prava. Zapanjujući dokaz predstavlja Svjetska mapa zakona o abortusu s precizno definiranim statusom svake zemlje u rasponu od zabranjenog abortusa, dozvoljenog u slučaju ugrožavanja života žene, u slučaju očuvanja zdravlja, u odnosu na socijalne i ekonomske mogućnosti te dozvoljen abortus na zahtjev uz izvjesna ograničenja. Podaci zastupljeni na mapi redovno se ažuriraju jer reflektiraju promjene u državnim politikama i zakonima, zbog potrebe zagovarača prava na abortus kako bi se blagovremeno obezbijedila zaštićena reproduktivnih prava žena i djevojčica širom svijeta (Pristupljeno: 09. 08. 2019: <https://reproductiverights.org/worldabortionlaws>).

9 Primjenjiva teza i na druge feminističke dokumentarne filmove.

se desilo tim ženama."¹⁰ Pomenuti, okrutni i šokantni dokumentarac, jedan u nizu neophodnih filmova koji su u aktuelnom trenutku globalne borbe za zadržavanje i ostvarivanje prava na abortus, briljantno, po/etikom svjedočenja, filmski ozakonjenom u domenu obrade realnih, ličnih/individualnih trauma pojedinki i pojedinaca, koji/e prolaze kroz povijesni i kolektivni užas – usidrio se na mjesto najpotresnijeg dokumentarca iz domena filmova koji afirmiraju i brane ugrožena prava žena.

Zašto je abortus toliko stigmatizovan? Žene su prilikom donošenja svih životnih odluka u kontinuitetu izložene socijalnim pritiscima. Kultura stigmatizira žene, preventivno i savjetodavno, prokazujući sve njihove izbore, potrebe, želje i iskustva duboko pogrešnim: seksualno oslobođenje i praktikovanje seksa prije braka, vanbračna trudnoća, pobačaj, odluka da nemaju djecu, upotreba kontracepcije, hormonskih proizvoda, intrauterini uložak (spiralna), pa i samu sterilizaciju. Vitalni dio falusne kulturokratije čini predodžba o ženi/majci. Mehanizmi kojima se pothranjuju zablude o majčinskom instinktu, isključivom realizacijom žene kroz majčinstvo dovode do opterećenosti rađanjem i produkciji obrnutog, negativnog i opasnog diskursa o 'isfrustriranim ženama'. "Institucionalnom regulacijom tela"¹¹ prereguliraju se demografske etničke prakse (bildanje alter-ega domovine) i religijske percepcije ženskog grešnog tijela – božijeg izljeva gnjeva i kazne nad ženama koje su praktikovale abortus – ženama koje imaju religijski status čedomorki. U konačnici smisao uvođenja teme o abortusu u javni prostor, snimanje dokumentaraca o pomenutoj temi, leži u i/zazivanju vidljivosti žena koje su imale abortus, dekonstrukciji tog čina kao mita o ubistvu, detabuizaciji i normalizaciji ostvarenja ženskog prava. Žene trebaju samostalno birati da li će imati abortus ili ne, bez pritiska društva, tradicije, partnera ili porodice i zajednice. Abortus nikako ne smije biti manipulativni čin. Selektivni abortus je zločin i prema ženi, prema nerođenoj djevojčici i prema društvu. U osjetljivoj tački spajanja prava na abortus i manipulacije tim pravom, važno je sačuvati ženu u njenom integritetu i zaštititi je od ideološko-patrijarhalnih uticaja. U bolnoj "bitki za sopstveno telo" važno je oduprijeti se patrijarhalnim mani-

10 Više detalja o pomenutom filmu dostupno na web stranici: <https://www.wmm.com/catalog/film/i-had-an-abortion/>

11 Solar, Maja (2017.), *Život u embriocentričnom društvu i njegova priključenija*. (Pristupljeno: 09. 08. 2019: <http://proletter.me/portfolio/zivot-u-embriocentricnom-drustvu-i-njegova-prikljucenij/>)

pulativnim pritiscima, te prevazići okvire kulturološki producirane *nelagode* – u redu je što si imala abortus, nisi sama, abortus sam odabrala i ja. Zašto nam je sada više nego ikada potrebna *nelagodna* priča u javnom prostoru o selektivnom abortusu

Život vs. Smrt

Nekog ko je trebalo da se rodi nema više.

Anne Sexton

Uskraćivanje mogućnosti ženskoj djeci da budu rođena, kako to kaže Andrej Nikolaidis, manifestacija je stravične društvene patologije i mizoginije najvišeg stepena. Proniknuti u splet uzroka fenomena selektivnog abortusa znači krenuti od početka – od subordiniranog položaja žene, paternaliziranja, njene pripadnosti etniji i naciji, statusa u nacionalpopulističkim diskursima, uloge u konzervativnoj religiji (uzvišenoj djevičanskoj priči o rađanju i o životu) – što je odgovornost svih nas, posebno žena. Ultrakonzervativne, religijske i desničarske grupe najžešći su zagovornici 'humanog' stava 'za život' čime pravdaju svoju nemoć da uspostave njima svojstvenu hijerarhiju i filozofiju života, u kojoj će putem prožimanja sa stanovništvom i kapilarno cirkulirajućom moći nametati svoje sumnjive i opasne ideologije po slobodu svake pojedinke. Pritisak na ženu da izvrši abortus krak je istovjetne priče, one religijske, preslojene radikalnim patrijarhalnim viđenjima, po kojoj ženski fetus, dakle djevojčica, žena, nema nikakvu društvenu vrijednost, nema razloga (osim reproduktivne svrhe) za njihovo postojanje, nepoželjne/neželjene su i, stoga, treba ih zatrti. Krajnji cilj takvog totalizirajućeg stava o neophodnosti rađanja i *života* eugeničke je prirode i može se sažeti u jednoj rečenici: povećati broj živućih članova određene nacije (etnije), religijske grupe zbog prevlasti na određenom prostoru, prijetnji *drugim* grupama. Iskonskiji razlog tome, rekle bi feministkinje, jeste muška psihološka potreba za okršajem sa ženskim spolom i rodnom. Odnosno, svakom društvu je potreban određen broj žena koje će održavati zajednicu konkurentnom i živom. Argument tome je shvatanje da žene ne moraju biti nužno pripadnice svoje zajednice, one su plijen i inkubator - očinska linija i muški princip su ti koji obezbjeđuju pripadnost djeteta etniji, naciji i religijskoj grupi.

Zemlje u postjugoslovenskom indoktrinacijskom kontekstu potresaju različite ideološke igre u kojima je najveći obračunski kursor žena. Treba imati na umu pomenutu emancipacijsko-ustavnu činjenicu o slobodi žene na izbor u Jugoslaviji perspektivizirajući vlastitu prokreativnost i kontrolu rađanja. Faktori koji su doveli do raspada Jugoslavije, na indirektan način su uslovlili i još uvijek determiniraju aktuelno stanje na polju ženskih prava. Nacional-populistički diskurs, preslojen konzervativnim stavovima o figuri žene kao Majke Nacije, kako takav model izvanredno determinira Nira Yuval Davis, osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća i u desetljećima nakon raspada Jugoslavije etabliran je zahvaljujući neprijateljskom tonu uprenom protiv žene i mobilizacijom, te napadom na njeno tijelo.¹² Nemoć da se odupremo toj vrsti nasilja nad našim subjektom i sopstvom, instrumentalizaciji i objektivizaciji našeg tijela, leži, između ostalog, i u sofisticiranim pristupima ostvarenju prava i sloboda pojedinki, tržišno-kapitalističkim bombardovanjima, dinamičnim procesima i društvenim previranjima, praćenim opštim neznanjem, brutalnim napadima na aktivistkinje, skandaloznim ljekarskim prizivom savjesti, kampanjama o podizanju svijesti o načinima obavljanja abortusa u bolnicama putem ličnih ispovijesti (nasilna kasapljenja, vršenje abortusa bez adekvatnih medikamenata koji ublažavaju bol, seksizam i mizoginija u govoru liječnika i osoblja i sl.), farmaceutskom kontrolom nad upotrebom i metodama kontracepcije...

Iz aktuelne situacije, bilo da je riječ o Hrvatskoj i žustrim i krvavim kampanjama protiv abortusa, Srbiji i agresivnom političkom projektu rađanja, Makedoniji koja se bori za opstanak prava na abortus, Bosni i Hercegovini s iskompromitovanim tabuima ćutnje i srama (dva smjera: tabu ratnog seksu-

12 Nacionalpopulistički diktat osamdesetih godina 20. stoljeća nije u sve društvene pore donio samo mržnju prema *drugom i različitom*, već destruktivni nagon koji je rezultirao stravičnim razaranjima do genocidnih razmjera. Pomenuta ideologija je utemeljena u simboličnoj priči o ženi kao Majci Nacije čiji zadatke jeste isključivo da rada djecu - za državu, za rat, te za fabriciran nastavak ženskog potomstva u prokreativne svrhe. Primjer takvom shvatanju žene i njene uloge su ratnohuškaške parole iz muškog ratničkog imaginarija: "Samo obitelj s četvoro djece, posebno u hrvatskom selu, osigurava Hrvatskoj budućnost (...) Država mora preuzeti odgovarajuće mjere kako bi se obuzdala epidemija abortusa! Na tom polju još vladaju zakoni iz vremena komunizma. (...) Svojim Muslimankama sam već izdao fatvu. Petoro djece minimum! Dvoje za sebe, troje za Bosnu, izjava je jednog bosanskog muslimanskog vjerskog mislioca" (Usp. Ugrešić, Dubravka (1996 > 1999). *Kultura laži*. Arkzin: Beograd).

alnog nasilja i rađanja kao posljedice silovanja¹³ i, s druge strane, porodičnih praksi šerijatski sklopljenih brakova s izuzetno velikim brojem djece) uočavamo slične ili iste procese i prosedee. Društveni modusi zrcale isprepletenu nacionalnu populacionu ideologiju s politikama podsticanja rađanja (socijalne i finansijske prirode) uz vatreno navijanje i zagovaranje crkvi i vjerskih zajednica. Posebnu fenomenološku podršku složenim i dugotrajnim procesima daje jezik koji računa sa svojom moći i realizacijskim značajem.

Jezički fenomeni poput slogana koji su vrlo moćno sredstvo apeliranja na ljudsku svijest, igraju na kartu lake pamtljivosti, kratkoće, jezičkog poi-gravanja i sumnjive seksističke duhovitosti, a izraz su naših opredjeljenja i stoga vrlo opasna karika u lansiranju ideoloških i duboko politiziranih stavova. "Ljubav i beba – prvo što nam treba", "Dosta reči, nek zakmeči", "Mama – neću sama, tata – hoću brata", "Rađaj, ne odgađaj", "Nek se deca rađaju i lepe stvari događaju" (Srbija), "Sva ljudska prava počinju začecem", "Zaštiti-mo najugroženiju manjinu u Hrvatskoj – nerođenu djecu", "Nacionalni hod za život", "Nisam izbor nego dijete", "Moli za nerođene" (Hrvatska), "Ne daj me majko" (Bosna i Hercegovina). Pozivi na rađanje ovog tipa su u sprezi s obračunima s prošlošću koja je evidentno sputavala političke elite da djeluju u skladu sa svojim pravilima i streme ka ostvarenju pronacionalističkih ciljeva. Uz pomenute pronatalne procese i trendove u zemljama regije, u Crnoj Gori, nameće se i specifičan falocentrični stav – uvažavanja i obožavanja fetusa. Naime, crnogorske ideološke kontrole nad činom rađanja prereguliraju društvene potrebe za opstankom i produžetkom. Kroz tu ideologiju iskazuje se i nezavidan položaj žene, njene potrebe za ohrabrenjem kako bi napustile model zamrznutosti i odgovorile na zahtjev svih žena za oslobođenjem. U takvom nesigurnom ambijentu za žene iz krajnje potrebe nastala je kampanja protiv prenatalnog odabira djeteta na osnovu spola. #Neželjena (2017.) je kampanja koja je u javnom prostoru osvijestila potrebu za edukacijom i podizanjem svijesti o zloupotrebi prenatalnih testova i aktu selektivnog abortusa koji ubrzanim tempom značajno mijenja strukturu crnogorskog društva, o čemu svjedoče već dostupni javnosti statistički podaci o disbalansu rođenih dječaka i djevojčica: omjera na 100 djevojčica do čak 113 dječaka (analize

13 Uporište takvom stavu je istorijski svježe pitanje izvršenja abortusa, pristupima pobačaju koji su traumatski još uvijek vezani za rat, seksualno nasilje/zapanjujuću cifru od oko 50 000 silovanih žena/, pojmove prisilne trudnoće, čedomorstva i slično.

pokazuju da za samo posljednja dva desetljeća crnogoskom društvu manjka 6000 žena). Efektivnost kampanje koja je za kratko vrijeme potresla Crnu Goru, regiju i svijet pojačava smislen i upečatljiv promo video, metaforizirane čitulje koje su se pojavile u štampi i na javnim mjestima sa simboličnim roze krokijem neželjene djevojčice i porukom, te peticijom protiv zloupotrebe prenatalnog testiranja, kao i podizanjem spomenika u jednom od podgoričkih parkova, gdje se ritualnim činom oprostilo od prakse selektivnog abortusa i istaklo da je došlo vrijeme smjene patrijarhalnog sistema koji propagira bezvrijednost djevojčica.

Uprkos sistemu koji promovira suštinsku nejednakost među spolovima kampanja je našla odjeka što ipak svjedoči da postoji svijest u javnom prostoru i potreba da se stvari radikalno mijenjaju. Logičan slijed kampanji i društvenom djelovanju, kako je autorka Iva Parađanin sama izjavila, jeste ideja za nastanak dokumentarnog filma *Neželjene ćerke Crne Gore* kojim bi i sama doprinijela rasvjetljivanju svih ključnih faktora koji tvore, afirmiraju i održavaju živim ovaj fenomen. "Mislim da dokumentarni film može da bude vrlo jako i važno medijsko sredstvo, pa sam rešila da se na taj način posvetim, pa i suprotstavim, ovom problemu."¹⁴ Putem filma javnost se iznova suočava s dramatičnim i dehumanizirajućim fenomenom selektivnog abortusa. Njegov poseban aspekt sačinjavaju potresna svjedočenja žena, koje su vršile testiranje radi odabira spola, aktivistkinja, građanki, ljekara, političkih figura kao reprezenta državne i stvarne moći koja može i treba da djeluje. Filmom se "potcrtava tragičnost ovog mentalitetskog anahronizma".¹⁵ Svi pomenuti akteri u lancu ove situacije svojim stavovima, u cjelini gledano, daju mračnu sliku jedne države kojoj je neophodna hitna i efikasna promjena.

Filmom *Neželjene ćerke Crne Gore* dekonstruiše se diskriminatorna, mizogina i seksistička praksa koja se provodi nad djevojčicama, a zapravo je stravični čin odabira spola fetusa koji se u društvenim kontekstima nametnuo kao nevidljiv, prožimajući, tih, smiren, ali epidemičan, u opasnim i štetnim razmjerama. *Neželjene kćerke Crne Gore* su sve žene koje su kompromitovane

14 Razgovor pod nazivom *Nijedna u majke* s autorkom dokumentarnog filma *Neželjene ćerke Crne Gore*, Ivom Parađanin (2018.), Magazin Milica, pristupljeno: 09. 08. 2019: <http://milicamagazine.com/sr/nijedna-u-majke/>

15 Ibidem

društvenim položajem, struktuiranim kulturom, tradicijom, običajnim pravom, plemenskim zakonima, odgojem i subordinacijom. Kultura uslovljava i oblikuje ponašanja žene i muškarca. Zoran primjer tome je ono što reflektuje jezik: varijacija ženskog prezimena po principu rod (iz kojeg potječe) i dom (u koji ide – pripada), ili pogrđan naziv za kćer – ćore. Ili pak činjenica da se, na primjer, na umrljici umjesto očevog imena nalazi ime muža što je jasan signal da žena čak i u smrti pripada mužu. Muškarci, ophrvani patrijarhalnim moćima u kontinuitetu, pa i pomenutim praksama, provode kulturološki mizogino nasilje nad ženama. "Muškarci, naposljetku perpetuiraju sekisizam, i oni odražavaju i drže ekonomske i društvene vrijednosti, koje čine da žene kćerke vide kao nedostatne" (Hvistendahl, 2011: 39-40). Stoga ne iznenađuje što se kroz strah za opstanak jednog malog naroda poput crnogorskog uzdiže autohtoni model "čojstva i časti" s unutrašnjim uređenjem i principima, utemeljen na kultu sina.¹⁶

Isključivost prema ženama i zazor ka svemu ženskom rađa nepodnošljivi pritisak – normiran u odabiru da žene rađaju sinove. Kulturalna je skolnost ka rađanju sinova, ne samo zato što "kultura podučava i podržava odabir spola" (Kalantry, 2017: 15), nego i što kulturalni kontekst djevojčice unaprijed i trajno obezvrjeđuje. Na primjer, rođenje ženskog djeteta dočekuje se s razočarenjem i negativnošću, a rođenje muškog slavi čak i narodna poslovice: 'Nek je živo, zdravo i muško'. Patrijarhaliziranje djevojčica ide u smjeru i jezičkog o/ponašanja preko obraćanja kćeri s rodnom odrednicom sine, označavanjem sina kao *jedinca* u porodici s kćerima, dalje se nastavlja u odrasloj dobi, svojevrsnim prelaskom žene iz kuće oca u muževu porodicu jer ona je tada *tuđa večera* (nerijetko praćeno isključenjem iz primarne porodice, prećutnim gubitkom prava na nasljeđe, iako je zakonski regulirano to pravo), te usvajanjem i oponašanjem te kulture i, na koncu, majčinstvom. Maja Raičević, jedna od inicijatorke kampanje *#Neželjena*, odlično zaključuje, da je "obrazovanje ključno" ako mislimo ostvariti ciljnu promjenu kulture. O statusu crnogorske žene, autorka Iva Parađanin razgovarala je s tri obrazovane i emancipovane savremene crnogorske žene: Kristinom Četković, Mašom Elezović i Aleksandrom Vasić. Reprezentujući stvarnost i predočavajući nam ozbiljnost situacije, one su problematizirale položaj žene u Crnoj Gori.

16 "Afinitet ka rođenju sina reflektuje ujedinjene sile ekonomije, kulture i religije". Usp. Seager, Joni (2018.), *Women's Atlas*. Penguin Books; Revisited, London

Generalni stav u društvu je, kako zaključuje Elezović, sljedeći: "Žena se kod nas smatra vlasništvom muškarca s kojim je. On polaže pravo na nju i na njen život." Zatočena u ovakvom procjepu, tradicionalistički pojmljenog *pripadanja* i uskraćivanja autonomije, spriječena da reaguje na društveno motivisane i mehanizovane pritiske, žena nerijetko nesvjesno pristaje na ulogu potčinjenosti. Stoga, nije iznenađujuća njena konstatacija da "žene imaju internalizovan patrijarhat u sebi i debelo ga brane". Internalizovanje obrazaca patrijarhalnog ponašanja simptom je grube mizoginije i sveopšte maskulinizacije žena. Pod maskulinizacijom žena u ovom kontekstu podrazumijevam ne/svjesno prihvatanje i oponašanje tradicionalnih modela ponašanja. Iako bismo lako mogli da se složimo s Kristinom Četković koja kaže da su "žene te koje brane mušku poziciju moći", što bi bio pad u zamku samooptuživanja kako su one isključivo odgovorne za svoj nezavidan položaj, pa uvijek treba imati na umu zloćudnost, prefriganost i raznolikost faktora koji utiču na subordiniranje žene – porodica, kultura, obrazovanja, ekonomske ne/ovisnosti. Moja teza je da su žene primorane da učestvuju u vlastitoj pre-viktimizaciji. Naime, kako još nije ostvarena transformacija tradicionalne porodice, žena je prinuđena da razmišlja i djeluje u tim okvirima.

Nažalost, ako fetus ili nerođeno dijete posmatramo kao subjekt majčinog izbora, ona također, dijeli etičku odgovornost ukoliko posegne za abortusom iz razloga preferencije određenog spola. Odabir spola fungira kao "produkt lokanih praksi i tradicija" (Hvistendahl, 2011: 13). Svetlana Slavujević, novinarka RTVCG koja je prva iznijela problem selektivnog abortusa u javni prostor i kao prva sagovornica Ive Parađanin, crnogorsku ženu precizno smješta u poznati kontekst: "Žene nisu svjesne da to što rade, nije dobro po njih. Ali nisu one krive, krivo je društvo koje očekuje muškog nasljednika, koje očekuje da se rodi dječak. Ne samo društvo, nego porodica i to uža, na neki način vrši pritisak na nju. I ona je prihvatila to. I ona je počela da želi samo to, da rodi muško dijete, odnosno dječaka. (...) One nisu svjesne koliko pate zbog ovakvog načina razmišljanja." Putem ženskog pristanka na redukciju poroda po principu odabira spola ostvaruje se prećutni nadzor i kontrola ženskog tijela. "Društvena kontrola reprodukcije uveliko je uvježbana od strane žena i pod uticajem je izbora koji one danas donose" (Kohm, 1997: 91-128). Duboko svjesna pogrešnosti ovakvih stavova Maja Raičević je prepoznala potrebu koju treba staviti pred žene, a to je "da shvate da nije njihova odgovornost da

podare nasljednika porodici". Jednom kad se osvjesti ova potreba, mogući je i intenzivan rad na promjeni ustaljenih praksi, kulturnih normi i tradicije. Pomenute mizogine prakse i "progresivna spolna subordinacija" (Kalantry, 2017: 15) predstavljaju izravan napad na reproduktivna prava žene u kojem su žene i saučesnici i žrtve. Kako kaže Lynne Marie Kohm "abortus na osnovu odabira spola je nasilje za – protiv žene", to jeste internalizirano nasilje (u jednoj dimenziji) upućeno od žene ka ženi. Produkt ove prakse jeste kreiranje "spolno iskrivljenog društva s razarajućim posljedicama". Inicijativu za društvenu promjenu, kako se pokazalo, može iznijeti samo govor, dijalog, borba – čime se vraćamo na početnu steinemovsku tezu o važnosti svjedočenja.

Anonimno svjedočenje žene iz unutrašnjosti Crne Gore (Bijelo Polje) najobuhvatniji je filmski trenutak. Praksa ovog potresnog akta potvrđuje sljedeće činjenice: tradicionalno spolno reduciranje rađanja, postojanje i izbor selektivnog abortusa, manipulaciju dometima medicinske tehnologije, društveno prereguliranje odnosa prema svakoj ženi, nedostatnost zakona i nebrigu države. Svjesna značaja svjedočenja i uticaja koji lične priče i iskustva imaju, ne samo u dimenziji psihološke recepcije, već i prijeko potrebnom načinjanju konzervativizma, autorka filma izjavljuje: "Ali svojim svjedočenjima i pričama pokazale su mi koliko su hrabre i koliko su svesne problema društva u kome žive. Mnoge od sagovornica nisu stale pred kameru, zbog straha od osude od strane porodica i male sredine. Ipak, njihove priče su mi bile i te kako vredne u istraživanju."¹⁷ Težinu filmskog svjedočenja uvećava i ozbiljnost situacije: pričom o selektivnom abortusu, izlaskom u prostore javnosti treba da se izazove destabilizacija te mizogine prakse, spolno stereotipiziranje, spolna diskriminacija, kao i eksploatacija ženskih reproduktivnih potencijala. Prateći tok lične priče doznajemo da je žena obavila testiranje uz prisutvo muža u Beogradu, da je spol djeteta muški, te da se njeno dijete rodilo s hipospazijom (medicinska neutemeljenost, ali sumnja da prenatalni test *horionskih čupica uzrokuje probleme fetusa, djeteta i kao fatalan ishod smrt djeteta*). *Život u takvom okruženju pod pritiscima, zahtjevima i teretom sredine na ženama da obavljaju prenatalne testove vidljiv je u činjenici da su žene primorane da izvrše po nekoliko abortusa radi neželjenog spola fetusa.* "Ja,

17 Razgovor pod nazivom *Nijedna u majke* sa autrokom dokumentarnog filma *Neželjene ćerke Crne Gore*, Ivom Parađanin (2018.), Magazin Milica, pristupljeno: 09. 08. 2019: <http://milicamagazine.com/sr/nijedna-u-majke/>

koliko znam, sve su one radile zbog spola, mi prosto živimo u takvoj sredini, patrijarhalnoj, konzervativnoj" posvjedočila je sagovornica iz Bijelog Polja. Pritisci najčešće dolaze od muža, svekra i svekrve, zbog finansija, ali i užasno snažnog kulta sina - nasljednika loze. Prosto, ovim svjedočenjem se prozire gledište po kojem je žena inkubator za rađanje, a "njeno telo samo neki instrument" (Iva Parađanin); što se uzdiže u najrigidnijoj formi – abortusu, onoliko puta koliko je potrebno dok se ne otkrije da nosi muški fetus.

Poseban aspekt ovog društvenog fenomena predstavlja pitanje etike. Etički teror nad ženom iz razloga zbog kojih odabire izvršenje abortusa zadire u polje pitanja o ženskim pravima. Rascjep između ostvarivanja prava na abortus i abortusa radi odabira spola može biti "premošćen jedino sa ženama koje će se ohrabriti i suočiti s istinom o pitanjima života i slobode žene i nerođene žene, neotuđivo pravo, obzirom na poštivanje prava svih drugih koji to zaslužuju" (Kohm, 1997: 91-128). Pitanje slobode i prava ne smije biti dokinuto iz paternalističkih razloga. S druge strane, ovo pitanje pokriva i temu kontroverznog morala i lječničke etike. U simboličnom kadru, kad autorka filma ulazi u crnogorsku javnu bolnicu, u fokusu je Hipokratova zakletva, ne bez razloga. Prenatalno spolno testiranje (dvije vrste testiranja: NIFTY /neinvazivni prenatalni test/ i test horionskih čupica) zakonom je zabranjeno u Crnoj Gori, ali ipak obavlja se u privatnim klinikama u Podgorici i Beogradu. Pomenuti testovi se zloupotrebljavaju u svrhu otkrivanja spola djeteta, obzirom da se oba testa vrše u prvih deeset sedmica trudnoće, što, pod krinkom drugih razloga, omogućava neometano i zakonsko vršenje abortusa. Dragan Nikolić, vlasnik privatnog podgoričkog laboratorija gdje se obavlja NIFTY, jasno potvrđuje razloge obavljanja ovog testa, reakcije žena i muškaraca na otkrivanje spola djeteta, problem muškog nasljeđivanja (ime, pleme), kao i razloge abortiranja. Iako je njegovo mišljenje racionalno kada ide u smjeru procjena negativnih posljedica selektivnog abortusa, ne možemo ostati ravnodušni na njegovu seksističku izjavu, kao ni autorka filma koja nije očekivala ovakav stav u jednoj gradskoj laboratoriji: "Crnogorci tradicionalno su uvijek više voljeli da se muškarci rađaju, još u doba kada su ratovali. Danas im ne znači toliko. Ne razmišljaju da li će za 25 godina to njihovo dijete naći neku žensku da se može oženiti." S druge strane, razgovor s doktorkom Svetlanom Balać iz grada Berane, daje sasvim novu perspektivu po pitanju prakse selektivnog abortusa. Uz savjetodavnu ulogu koju obavlja per se, doktorka koja se trudi da razumijeva uticaje, tradiciju, patrijarhat, nedostatak obrazovanja, te

da u skladu s odgovornošću koju ima, djeluje etički, dr Balać izvodi vrhunski zaključak, koji je određen socijalnom situacijom u našem društvu, bez obzira na cijenu testova (oko 650 eura): "Sve ono što je nama dostupno za novac, vi to ne možete da kontrolišete (...) Kad je u pitanju sin to je nama dostupno."

Sve navedeno upućuje na društveno-kritički stav da je potrebno preduzeti mjere protiv "običaja i tradicije koji šire pritisak koji traži selektivni abortus" (Greasley, 2016: 535-564). Međutim, zapanjujuća je činjenica da do ovog trenutka nije pronađen niti jedan trag ili dokaz ili prijava o provođenju ove prakse kako bi država i njeni aparati djelovali blagovremeno. Reakcija države je izostala. Te informacije uz ograđivanje od saznanja su dali iz Ministarstva zdravlja i Uprave za inspeksijske poslove. Nije samo razočaravajući stav države u cilju sprečavanja i kažnjavanja prakse abortusa, već i stav medicinskih ustanova koje bi prije svega trebale brinuti o opštem dobru i zdravlju svih ljudi. Novinarica *Radija Slobodna Evropa*, Lela Šćepanović u svom tekstu "Prikrivanje selektivnih abortusa?", prokazujući praksu Kliničkog centra Crne Gore, u kojoj se na dnevnom nivou ne saopštava spol, već samo broj novorođenčadi, ukazala je na zabrinjavajuću spolnu i rodnu diskriminaciju. Zato ne iznenađuje činjenica da "građanski sektor sumnja da se njome zapravo želi skrenuti pažnja javnosti sa "najopasnije diskriminacije žena u vidu selektivnih abortusa."¹⁸ Guranje problema pod tepih ne znači da problem neće biti vidljiv, već da će u određenom trenutku narasti do fatalnih razmjera. Svim navedenim postupcima isključivo se uvećava mizogini svijet. Društva u kojima su muškarci nadbrojniji, što jeste dugoročni rezultat paracticiranja selektivnog abortusa, kao što pokazuje činjenično stanje u Crnoj Gori su nestabilna, a "ponekad i nasilna" (Hvistendahl, 2011: 23). Društvene zajednice u kojima se prikriva, praktikuje i ne sankcionira selektivni abortus postaju, zahvaljujući zloupotebi medicinske tehnologije u otkrivanju spola, utopijska seksistička društva. Pravo žene na abortus treba da "bude iznad društvenih konstrukcija i moći" (Kohm, 1997: 91-128), iznad prisile i internaliziranja nametnutih obrazaca ponašanja. Film je odlično poentiran; u zemlji u kojoj sistem vrijednosti djevojčice smatra nepoželjnim, patrijarhalni konstrukt drži žene u podređenom, neravnopravnom položaju, oduzimajući im vrijednost, pojašnjava i ženski izbor abortusa: "Uzroci prenatalnog odabira pola, uzroci

18 Šćepanović, Lela (2015.), "Prikrivanje selektivnih abortusa?", *Radio Slobodna Evropa* (03. juni/lipanj), pristupljeno: 09. 08. 2019: <https://www.slobodnaevropa.org/a/pol-djeteta-tajna-za-javnost-prikriv/27049988.html>

nasilja nad ženama i uzroci svih oblika diskriminacije žene su isti", smatra Raičević. Prihvatiti selektivni abortus, prihvatiti abortiranje ženskih fetusa i dozvoliti i na izvjestan način zaštititi tu praksu, znači uvećati nemoć i subordinaciju žena. Isprepletenost više socioloških faktora koji kreiraju fenomen selektivnog abortusa, pooštren stav prema ženama, ukorjenjenost u paterokulturi, tradiciji, ali i u religiji i naciji, pokazatelji su snage i dejstva vladajućih diskursa i ideologija. "Uvijek kada se pojavi nacionalistički i konzervativni diskurs moći, uvijek prvo udari na prava žena" (Maja Raičević). Pored pomenutih ideoloških igara u polju moći preko ženskog tijela, ne treba smetnuti s uma niti kapitalističku diskriminaciju, tradicionalno-konzervativne stavove koji ženi jasno pokazuju njeno mjesto i društvenu ulogu – majke.¹⁹

Značaj filma *Neželjene ćerke Crne Gore* tek će biti otkrivan, naglašavan i vrednovan. Pored jasnog stava koji izaziva i prokazuje sve sfere društvene moći i pogubnog uticaja na žene, autorka filma Iva Parađanin uz angažovanu svijest, ne samo da progovara o sakrivenom, ona upire prstom u oko svim negatorima prakse selektivnog abortusa, i što je značajnije, radi u smjeru razvoja svijesti o potrebi odupiranja, solidarnosti, učenja i neprekidne borbe. "Shvatila sam koliko je dokumentarac jako oružje i koliko je jak njegov krug delovanja i mnogo sam srećna što sam uspela da ispričam jednu važnu priču, koja nije samo priča o selektivnim abortusima, već univerzalna priča o viševjekovnoj diskriminaciji žena na ovim prostorima, koja mora da se okonča. Mislim da su dokumentarci u današnje vreme postali relevantna forma protesta, svojevrsnog megafona koji priča priče koje se, golim okom i uhom, nedovoljno čuju i vide."²⁰ Žene treba da brane i štite prava svih žena, da vode računa o zajedničkim interesima, da ukazuju i kritikuju mizoginiju, da se angažiraju, da vatreno zagovaraju, da se solidarišu, da podržavaju druge žene, da budu uključive u naum stvaranja boljeg mjesta za život svih nas. Neka plemenitost počne odnosom dvije žene i neka ovaj tekst bude doprinos u solidarnosti sa ženama Crne Gore.

19 Usp. *Zašto su neželjena ženska djeca?*, pristupljeno: 09. 08. 2019: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=05&dd=16&nav_category=167&nav_id=1393138)

20 Razgovor pod nazivom "Nijedna u majke s autrokom dokumentarnog filma *Neželjene ćerke Crne Gore*, Ivom Parađanin" (2018.), Magazin Milica, pristupljeno: 09. 08. 2019: <http://milicamagazine.com/sr/nijedna-u-majke/>)